

השמחה בסוכות

אחד מהמאפיינים הבולטים של חג הסוכות, יותר מאשר בכל חג אחר, הוא מצוות השמחה. בשיעור זה ננסה להבין מה עניינה של שמחת חג הסוכות, מה היחס בינה ובין מצוות השמחה בשאר המועדים ובמה אמורים לשמוח.

השמחה ביום טוב בכלל ובחג הסוכות בפרט

פוסק הרמב"ם בהלכות יום טוב (ו', יז-יח):

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר 'ושמחת בחגך וגו'', אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין.

לדעת הרמב"ם, בכל הימים הטובים יש חובת שמחה, הנלמדת מהפסוק "ושמחת בחגך". הרמב"ם מוסיף ואומר, שאף ששמחה זו מתקיימת באכילת קרבן השלמים, כפי שמבואר בפסוקים, יש בכללה גם מצווה שכל אחד מבני הבית ישמח בדרך המתאימה לו. לפי דברים אלה, לכאורה השמחה איננה מאפיין ייחודי של חג הסוכות, אלא מצווה שיש לקיים בכל אחד משלושת הרגלים.

אולם מפסוקי התורה עולה תמונה שונה מזו שמציג כאן הרמב"ם, ונראה מהם שיש הבדל בין חג הסוכות לשאר הרגלים לעניין מצוות השמחה. השמחה בחג הסוכות מוזכרת שלוש פעמים בתורה: פעם אחת בפרשת אמור, ופעמיים בפרשת ראה.

¹ סוכם בידי הראל אפשטיין.

בפסוקי המועדים שבפרשת אמור נאמר (ויקרא כג, מ):

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל **ושמחתם**
לפני ה' אלהיכם שבעת ימים:

הציווי "ושמחתם" מופיע בפרשת אמור רק בעניין חג הסוכות, אין שום התייחסות לשמחה בשאר הרגלים.

בפרשת ראה לא מוזכר עניין השמחה בחג הפסח, אך הוא מוזכר בחג השבועות, ובחג הסוכות הוא מוזכר פעמיים (דברים ט"ז, י-טו):

ועשית חג שבעות לה' אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכה ה' אלהיך: **ושמחת**
לפני ה' אלהיך...

חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרונך ומיקבך: **ושמחת** בחגך... והיית אך **שמח**:

מקור דברי הרמב"ם לשמחה ברגלים, "ושמחת בחגך", מופיע בפסוקים שמדגישים את השמחה דווקא בחג הסוכות, ובאופן כללי נראה שחג זה נתייחד בחיוב שמחה יותר משאר הרגלים.

למעשה, מסתבר שגם הרמב"ם עצמו מייחס שמחה יוצאת דופן לחג הסוכות. על אף דבריו על החובה הכללית לשמוח ברגלים, הוא כותב בהלכות לולב (ה, יב-יד):

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש **שמחה יתירה** שנאמר 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים', וכיצד היו עושין? ... מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה. והיאך היתה שמחה זו? החליל מכה ומנגנין בכנור ובנבלים ובמצלתיים וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו...

מצוה להרבות בשמחה זו... גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות.

נראה שלפי הרמב"ם יש שני סוגים של מצוות שמחה: מצוות שמחה כללית שחלה על כל שלושת הרגלים, ומצוות שמחה ייחודית שחלה אך ורק בחג הסוכות. לא ניכנס לשאלה כיצד נלמד דין השמחה הכללי בחגים מפסוק שעוסק בסוכות, אך מכל מקום מקור השמחה בסוכות הוא ברור – התורה מדגישה את חובת השמחה בחג זה.

בדברי הרמב"ם ניתן למצוא מספר מאפיינים המייחדים את שמחת חג הסוכות משמחת הרגלים הרגילה:

- א. הרמב"ם משתמש בביטוי "שמחה יתרה". בנוסף, הוא כותב כי "מצווה להרבות בשמחה זו". החובה להרבות בשמחה איננה קיימת בשאר הרגלים.
- ב. השמחה ברגלים מתוארת כשמחה של האדם הפרטי, ואילו בסוכות תיאור השמחה מתייחס לרבים.
- ג. בתיאור השמחה הכללית, העיסוק הוא ביצירת השמחה. השאלה היא איך מביאים לידי שמחה, והתשובה תלויה בסוגי האנשים – גברים שמחים בבושר ויין, נשים שמחות בתכשיטים וכן על זו הדרך. בחג הסוכות אין הוראות כיצד ליצור את השמחה, אלא יש התייחסות לשמחה קיימת. כפי שאדם שרוקד או מוחא כפיים אינו מנסה להביא את עצמו לשמחה, אלא מתנהג בהתאם לשמחה שכבר נמצאת בו, גם הריקודים והנגינה של שמחת בית השואבה הם דרכי ביטוי של שמחה קיימת. השאלה היא רק איך מבטאים את השמחה "היאך היתה שמחה זו". אף על פי שכבר יש שמחה, ההלכה צריכה להכניס את השמחה למסגרת ברורה, להגדיר עבורנו מה האופן הנכון שבו צריך לשמוח. על כל פנים, העיסוק ההלכתי בעניין שמחת חג הסוכות הוא בביטוי השמחה ולא ביצירתה.

השמחה המיוחדת של חג הסוכות עולה לא רק מהפסוקים ומהרמב"ם, אלא גם מנוסח התפילה. את חג הסוכות אנו מגדירים בתפילה כ"זמן שמחתנו". כשם שהביטוי "זמן חרותנו" אינו מלמד על מצוות עשה להיות בני חורין בפסח, והביטוי "זמן מתן תורתנו" אינו מורה לקבל את התורה בשבועות, גם הביטוי "זמן שמחתנו" אינו מתייחס רק למצווה – שקיימת גם במועדים אחרים – אלא למהותו של יום. השמחה היא מענייניו של החג, הזמן הוא זמן של שמחה.

מתוך כך עלינו לברר מה עניינה של שמחת חג הסוכות. כדי לברר זאת, צריך קודם כל להתבונן בהיבטים השונים של החג, ולראות איזה מהם שייך לעניין השמחה. לחגים יש היבט חקלאי, היבט רוחני-היסטורי וכן היבט מטאפיזי מעבר להקשר הטבעי או הלאומי. כמו כן, נצטרך לברר מה מקומו של חג הסוכות במערכת המועדים; לשאלה זו יש שלוש תשובות – וכולן נכונות: סוכות חותם את חגי תשרי, חותם את שלושת הרגלים וגם פותח את עונת החורף (בזאת הוא מקביל לחג הפסח שפותח את הקיץ). נעבור על ההיבטים השונים של החג, ונראה לאלו מהם מתחברת השמחה.

שמחת איסוף התבואה

אפשרות אחת להבין את עניין השמחה עולה מפסוקי חג הסוכות. הן בפרשת אמור והן בפרשת ראה מוזכר עניין השמחה ביחס לאיסוף היבול וברכת ה' בו. בפרשת אמור כתוב

(ויקרא כ"ג, לט-מ):

אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים... ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים.

ובאופן דומה נכתב בפרשת ראה (דברים ט"ז, טו):

שבעת ימים תחג לה'... כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך והיית אך שמח.

פרשת ראה, בשונה מפרשת המועדים באמור ופרשת קרבנות המוספים בפנחס, עוסקת בשלושת הרגלים בפרט, ולא בכל מערכת המועדים. בפרשת אמור מופיעים גם ראש השנה ויום כיפור, אך בכל זאת נראה שהפסוקים המצוטטים לעיל מתקשרים לשלושת הרגלים דווקא. הציווי על חג הסוכות בפרשת אמור מופיע כידוע כשני ציוויים (פסוקים לד-לט):

דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה'... אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לה' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו: מלבד שבת ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו לה': אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ...

התורה מחלקת את הציווי על חג הסוכות לשניים, ונראה שחלוקה זו מצביעה על קיומם של שני צדדים שונים בחג הסוכות. צד אחד משלים את חגי תשרי, והשני את המערכת של שלושת הרגלים. נראה שהחלק הראשון הוא המתקשר לחגי תשרי, לאור הפתיחה שלו: "בחדש השביעי הזה". כלומר, חג הסוכות חל באותו חודש של ראש השנה ויום כיפור, וממשיך את המהלך שלהם. בחלק השני לא מופיעה הדגשה זו, אלא רק ציון רגיל של תאריך החג. עניין השמחה ועניין האסיף מופיעים בחלק השני, ובכך הפסוקים משייכים אותם למערכת הרגלים.

ההיבט הבולט ביותר במערכת של שלושת הרגלים הוא ההיבט החקלאי. הפסוקים מדברים במפורש על שלוש תחנות בתהליך גידול התבואה: אביב, קציר ואסיף. סיומו של התהליך החקלאי באיסוף התבואה מביא את האדם לתחושת שלמות המעוררת שמחה. מצד היבט זה, מובן מדוע לא מוזכרת השמחה בשאר הרגלים: כל עוד התהליך החקלאי לא הסתיים, שמחתו של החקלאי עדיין איננה שלמה.

מצוות ארבעת המינים מתקשרת אף היא לעניין השמחה: "ולקחתם לכם ביום הראשון... ושמחתם לפני ה' אלקיכם". מפסוק זה עולה שארבעת המינים הם דרך לביטוי השמחה², וכן כותב הרמב"ן במקום (כג, לט):

ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני השם בלולב ואתרוג שבעת ימים, כי הוא זמן שמחה שברך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך והיית אך שמח לפניו.

דברים דומים כותב גם ספר החינוך (מצווה רפה):

וכמו כן מצות הלולב עם שלשת מיניו מזה השורש היא, לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף, וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת, לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו. ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלקים בעת ההיא, ציונו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח, כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פי, וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינין כולם משמחי לב רואיהם.

לדברי החינוך, ארבעת המינים גם מרבים שמחה וגם מכוונים אותה למקומה הראוי. על כל פנים, הן לפי הרמב"ן והן לפי החינוך, ארבעת המינים מבטאים את השמחה באסיף התבואה. אם כן, לפי פשט הפסוקים, השמחה הייחודית של חג הסוכות היא השמחה הפשוטה של האדם ביבולו. השמחה שבאה לידי ביטוי בחג מתקשרת לרובד הכי בסיסי וקיומי בעולמו של האדם, תחושת הרוגע והסיפוק כאשר התהליך הארוך של גידול התבואה בא אל סיומו.

שמחת ניסוך המים

אפשרות שנייה היא להבין שעניין השמחה בסוכות קשור לשמחת בית השואבה ולניסוך המים. נניח בצד כרגע את פשטי המקראות, ונעבור למשנה ולגמרא, שם מופיעים תיאורים מפורטים של השמחה בבית המקדש. למשל (סוכה, פרק ה, משניות א-ד):

מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של

² הקשר בין ארבעת המינים לשמחה עולה ממקומות נוספים, כגון המקור בירושלמי לפסול לולב יבש - "לא המתים יהללו י-ה" (סוכה פ"ג ה"א). כלומר, ארבעת המינים באים לשם הלל ושבח. כמו כן, את ארבעת המינים אנו נוטלים בתפילת שחרית בסמוך להלל, ולא דווקא תוך כדי ישיבה בסוכה; מכאן שמצוות ארבעת המינים קשורה למצוות ההלל והשמחה יותר מאשר למצוות הסוכה.

חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול. מנורות של זהב היו שם, וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפירחי כהונה, ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל. מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן, מהן היו מפקיעין, ובהן היו מדליקין. ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפנייהם דברי שירות ותושבחות, והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלותים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר.

מה ההסבר לשמחת בית השואבה? בתלמוד הבבלי מוזכרת רק שאיבת המים:

איתמר, רב יהודה ורב עינא. חד תני: שואבה, וחד תני: חשובה. אמר ר' זוטרא: מאן דתני שואבה לא משתבש, ומאן דתני חשובה לא משתבש. מאן דתני שואבה לא משתבש - דכתיב (ישעיהו יב') ושאתם מים בששון. ומאן דתני חשובה לא משתבש - דאמר רב נחמן: מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית.

בירושלמי, לעומת זאת, ניתן למצוא רובד נוסף (סוכה פרק ה, הלכה א):

אמר ר' יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה? שמשם שואבים רוח הקודש על שם 'ושאתם מים בששון ממעיני הישועה'.

לפי רבי יהושע בן לוי, בשמחת בית השואבה לא שואבים רק מים, אלא גם רוח הקודש. התוספות מביאים את דברי רבי יהושע בן לוי בפירושם על הבבלי (נ ע"ב, ד"ה חד תני), ומבארים כי בעזרת שמחה זו היה ניתן להגיע להתעלות רוחנית ולהשראת שכינה. בגוון דומה אומר הריטב"א (נג ע"א, "אם אני") שהשמחה קשורה לשכינה, והיא נועדה להודות לה' על כל הטובה שעושה עם עמו ישראל ומשרה שכינתו בתוכם. לעומת התמונה שעולה מהפסוקים, נראה ששמחת בית השואבה - שהיא בפשטות אותה שמחה יתרה שמתאר הרמב"ם - איננה קשורה לשמחת האסיף.

כעת עלינו להבין מה עניינה של השראת השכינה דווקא בחג הסוכות, ודווקא באמצעות שאיבת מים וניסוחם.

ניסוך המים - שיבת העולם למקורו

אומרת המשנה בתחילת מסכת ראש השנה (פרק א, משנה ב):

בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו... ובחג נידונין על המים.

בעקבות המשנה מביאה הגמרא (טז ע"א) את דברי רבי עקיבא, האומר כי בכל אחד הפרקים

יש להקריב מעין הדבר שעליו נידונים:

תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח - מפני שהפסח זמן תבואה הוא; אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת - מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא; אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג - אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

הרעיון העומד ביסוד הדברים הוא שבתחילת כל תקופה לוקח האדם את שורש הדבר ומקריב אותו לקדוש ברוך הוא; מתוך כך הוא מבין ממני מגיע השפע לעולם, ועל ידי זה זוכה לשפע. כיצד רעיון זה בא לידי ביטוי בניסוך המים?

המדרש³ מקשר את ניסוך המים ליום השני בבריאת העולם:

כאשר נתחלקו מים התחתונים מן העליונים - געו בבכייה, שיהיו במקום טומאה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: שתקו, ואני אצווה עליכם ניסוך המים.

המים התחתונים בוכים על הניתוק מהקדוש ברוך הוא, והוא מרצה אותם באמצעות מצוות ניסוך המים. הרעיון שטמון במדרש זה קשור לבירור עמוק בתהליך הבריאה, המתחיל מאחדות ולאט לאט הולך ומתפרד. ביום הראשון יש אור, יש אחדות. המים אינם מוזכרים במפורש ביום הראשון, אך הם קיימים - "ורוח אלהים מרחפת על פני המים" (בראשית א' ב). החל מהיום השני יש תהליך של פירוד: הבדלת מים ממים ביום השני, הבדלה בין הים ליבשה ביום השלישי, הבדלת המאורות ברביעי וכן הלאה. המים שייכים לאחדות: הם מעוררים את האדם לחיים מחודשים, כשאדם טובל בהם הוא נכנס כולו לעולם אחדותי של מים, שבהם אין תופעה של פירוד. המים מופיעים במקומות שהשכינה שורה בהם - יש נהר בגן עדן⁴, ויש גם נחל בהר סיני, כפי שכתוב בפסוקים שלאחר חטא העגל⁵. האור והמים הם שתי הופעות של הקב"ה: אור עליון שנגזז לעתיד לבוא, ומים שדרכם הקב"ה מופיע במציאות.

כאמור, החל מהיום השני לבריאה מתחיל תהליך של היפרדות הבריאה מהקב"ה. על יום

³ לא נזכר ברוב המדרשים המודפסים. הובא בתורה שלמה (ויקרא, אות קיא), והוזכר גם ברש"י וברמב"ן (ויקרא ב, יג).

⁴ "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים" (בראשית ב, י).

⁵ "ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק, ויזר על פני המים וישק את בני ישראל" (שמות לב, כ).

זה לא נאמר "כי טוב" משתי סיבות המשלימות זו את זו: סיבה אחת היא תהליך הפירוד והריחוק של המציאות מהקב"ה, שהתחיל ביום זה. מסיבה זו אומרת גם הגמרא במסכת פסחים (נד ע"א) שאש הגיהנם נבראה ביום השני⁶. הסיבה השנייה היא שמלאכת היום השני טרם הסתיימה: ניסוך המים בחג הסוכות הוא למעשה סיום מלאכת היום השני, ובו מחזירים את הבריאה לשורשה. בניסוך המים שבחג הסוכות משיבים את המים חזרה למקורם ושורשם בשמים. בני ישראל מקריבים את המים לקב"ה, ובכך הם מבטאים את שייכותם של המים אליו. השבה זו של המים למקורם מאפשרת את ירידת שפע הגשמים לעולם.

שתי ההפטרות של חג הסוכות, הפטרת היום הראשון והפטרת שבת חול המועד, עוסקות באחרית הימים, ושתיהן מתקשרות לעניין המים. בהפטרת יום טוב ראשון של סוכות מתנבא זכריה (יד, ו-ט):

והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון: והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד:

בפסוקים אלה מופיעים שני המרכיבים שהזכרנו – האור והמים. האור הגדול של השכינה, מהיום הראשון לבריאה, עתיד להופיע באחרית הימים, וגם המים יתחברו אל מקורם דרך ירושלים.

בשבת חול המועד מפטירים בנבואת יחזקאל על גוג ומגוג (לה-לט). בהמשך ספר יחזקאל (מז, ו-יב) מופיעה נבואה שעוסקת גם היא במים שיוצאים מירושלים:

ויאמר אלי הראית בן אדם ויולכני וישבני שפת הנחל: בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפו המים: והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי כל אשר יבוא שמה הנחל: והיה עמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד: בצאתי וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה:

⁶ "מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת? מפני שנברא בו אור של גיהנם". האש שנמצאת בגיהנם מבטאת את ההפך מהמים.

גם נבואה זו מתארת מים אדירים שהולכים ומתפשטים, ומגיעים עד ים המלח. גם ים המוות, המקום שהתנתק לגמרי מגן עדן ומהקב"ה עד כדי מוות מוחלט, ישוב לתחייה ופריחה בזכות המים שעתידיים לצאת מבית ה'.

דברים אלו עומדים בבסיס מלחמת גוג ומגוג על ישראל, שבה עוסקת הפטרת שבת חול המועד סוכות. מלחמתו של גוג היא נגד ה' ונגד משיחו, משיח בן דוד. המילה "גוג" דומה במבנה שלה למילה "דוד", וההבדל בין המילים נעוץ ביחס שבין האות ג' לאות ד'. הגמרא במסכת שבת (קד ע"א), העוסקת במשמעות צורת האותיות, מקשרת את האות גימ"ל לגמילות, כפי שנראה מצורת האות – גג שממנו יורדת השפעה כלפי מטה, ואת האות דל"ת לדלות, כפי שנראה מצורת האות – קו תחתון המושפע מעולם עליון. גוג רואה בעצמו משפיע על המציאות בלי שום הכרה בעולם עליון, ודוד מכיר בעולמות העליונים ורואה עצמו ככלי הפועל באופן אנושי להופעת עולמות אלו. עמדתו של דוד היא זו שבאה לידי ביטוי בחג הסוכות, הזמן שבו העולם שב לשורשו ולהבנה מהו מקור הכוחות בעולם. לאור דברים אלה, אפשר להבין שתי נקודות שמופיעות בסוגיית הגמרא על שמחת בית השואבה. האחת היא נושא התיקון שנעשה בשמחת בית השואבה במקדש, כדי למנוע ערבוב גברים ונשים:

תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי? והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! - אמר רב: קרא אשכחו ודרוש, וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד. אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא - שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה.

לאחר תיאור ההפרדה בין הגברים לנשים בבית המקדש, מביאה הגמרא סוגיה ארוכה בעניין יצר הרע. לא במקרה נעשה תיקון גדול בענייני צניעות דווקא בשמחת בית השואבה, ולא במקרה עוסקת הגמרא ביצר הרע דווקא תוך כדי סוגיה זו: יצר הרע הוא החוסם בעד המפגש בינינו ובין המקור שלנו. כשאנו מתגברים על היצר, מתאפשר הקשר החי בינינו ובין הקדוש ברוך הוא.

במהלך הסוגיה מביאה הגמרא גם את דבריו של הלל בשמחת בית השואבה: "אם אני כאן הכל כאן". דברים אלה, המכוונים כלפי הקדוש ברוך הוא, מבטאים באופן מלא את אותו רעיון. היכולת להיפגש עם הקב"ה תלויה בכך שהאדם יבין שהוא כלי וביטוי למציאות הכוללת של הקב"ה בעולם.

שמחת חג הסוכות, אם כן, היא מעבר לשמחה פשוטה של איסוף היבול; היא יצירת קשר חי עם ריבונו של עולם.

שמחת השלמות

ההיבט החקלאי של שלושת הרגלים הוא משמעותי. התורה מדגישה אותו, ואף דורשת לעבר את השנה כדי לשמור על ההתאמה בין הרגלים לשנה החקלאית, "שמור את חודש האביב" (דברים טז, א). הסיבה לדרישה זו היא שיש הקבלה בין התהליך החקלאי ובין התהליך הרוחני שעובר על עם ישראל⁷. התהליך החקלאי פשוט ומוכן: בפסח התבואה מתחילה לצמוח, בשבועות מגיעה התבואה לתכלית הצמיחה ואז קוצרים אותה, בסוכות מסיימים את הקציר ואוספים את כל התבואה אל הבית. תהליך דומה מתרחש גם בהיסטוריה של עם ישראל: לידת עם ישראל בפסח מקבילה לתחילת הצמיחה, ומתן תורה מקביל לבישול התבואה. לפי הקבלה זו, חג הסוכות מסיים את התהליך: השראת השכינה בישראל מקבילה לאסיף. שיאו של התהליך שעובר עם ישראל הוא המפגש עם הקדוש ברוך הוא. מתן תורה אינו התכלית; הוא האמצעי כדי להגיע להשראת שכינה, לדבקות בקדוש ברוך הוא בעולם⁸.

שני ההיבטים של חג הסוכות מופיעים גם במצוות הסוכה. הגמרא במסכת סוכה (יא ע"ב) מביאה מחלוקת תנאים בנוגע לסוכות שבהן ישבו ישראל במדבר:

תניא: כי בסכות הושבתי את בני ישראל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם.

משמעות המחלוקת היא שההשגחה האלוקית מופיעה בסוכות בשני מישורים – גשמי ורוחני. הקדוש ברוך הוא שומר על עם ישראל ומספק להם את צרכיהם הגשמיים, אבל גם משרה את שכינתו בתוכם.

עם זאת, נראה מחז"ל כי הדגש במצוות הסוכה הוא על ההיבט הרוחני. מכמה מקומות

⁷ המהר"ל (גבורות ה', פרק מו) והרב קוק (עולת ראיה, פרשת "והיה כי יביאך") הרחיבו בעניין זה, עיין שם.
⁸ מהלך דומה מוכר לנו גם ממקומות נוספים: ספר שמות מתחיל בלידת עם ישראל ביציאת מצרים, ממשיך לקבלת התורה ושיאו בהשראת שכינה במשכן; תפילות השבת מציינות מהלך שמתחיל בבריאה ("ויכלו השמים והארץ וכל צבאם"), ממשיך בתורה שקיבל משה בסיני ("ישמח משה במתנת חלקו") ומסתיים בהשראת שכינה וגילוי אחדות ה' ("אתה אחד ושמן אחד"); חז"ל מתארים את המהלך של כלל ההיסטוריה - "שני אלפים תהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח" (סנהדרין צו ע"א).

במסכת סוכה נראה כי הסוכה מהווה מקום מפגש עם השכינה, כמו למשל החיוב שהסכך יהיה בגובה של לפחות עשרה טפחים, כי השכינה איננה יורדת מתחת לגובה זה (ה ע"א). גם במחלוקת שהובאה לעיל בנוגע לסוכות המדבר, נראה שהדעה הרווחת יותר היא הדעה שהסוכות היו ענני כבוד, וכך נפסק להלכה.⁹ עמדה זו נתמכת גם מפסוקים שמכנים את בית המקדש "סוכה"¹⁰, ומכך שבתי המקדש הראשון¹¹ והשני¹² נחנכו בסוכות. חג הסוכות הוא חג של שמחה בתהליך שהגיע אל שלמותו. שלמות רוחנית, ובהקבלה אליה שלמות גשמית. זהו זמן שמחת האדם ביבולו, אך יש בו גם שמחה גבוהה יותר – שמחה של מפגש ויצירת קשר עם הקדוש ברוך הוא.

⁹ הטור (או"ח סימן תרכה) כותב שהטעם למצוות סוכה הוא זכר לענני הכבוד. הב"ח מסביר שהטור ציין זאת משום ששיבת הסוכה חייבת להיות לשם זכרון הסוכות במדבר (חיוב זה נלמד מהפסוק "למען ידעו דורותיכם"), ולכן לשאלה אלו סוכות אמורים לזכור יש השלכה הלכתית.

¹⁰ תהלים כ"ז, ה; שם ע"ו, ג.

¹¹ מלכים א ח', א-ב.

¹² חגי ב', א-ט.